

Hafıza Olarak Yeryüzü Mirası Olmuş Olanın Düşünceye Daveti

Mevlüt ALBAYRAK*

Özet

Her bir insan önce kendi dünyasında varoluştadır. Kendi dünyasında varoluştta olan insanın özsel ideası, onu dünya içinde zenginleşmiş ve parlayan bir merak Ben'i olarak yaşamaya ve yaşanmaya açar. Bu durum, ikinci bir dünya var eder; tüm insanlık adına gösteren ve her şeyi kendi dünyasından gösteren bir dünyadır. Bu iki dünya birbirini tamamlar. İkinci dünyanın varlık bulabilmesi birinci dünyanın varoluş serüvenine bağlıdır.

Anahtar Kelimeler: Varlık; Müslümanlar, Eski Yapıtlar ve Harabeler, Miras, Kâbe.

Earth Heritage as Memory:

An Invitation To Thought Of What Has Happened

Abstract

Each human being first becomes in existence in his own world. The essential idea of the human being in existence in his own world opens it up to living and being lived as an enriched and shining curiosity Self in all the world. This World creates an another World. It is a world that shows everything in the name of all humanity and from its own view world. These two worlds complement each other. The Being of the second world depends on the adventure of existence of the first, that is, subjective world.

Key Words: Being, Muslims, Antiquity and Ruins, Heritage, Kaaba.

“Yıkılmak üzere olan bir binayı desteklemek isteyen onu payandalar aracılığıyla destekler; ama sonunda tüm bağlantıların koptuğu ve payandaların kurumla birlikte çöktüğü gün gelir”¹

Oturduğum caddenin karşı köşesine yeni bir bina yapılıyor. Bina dört katlı, altı çok yüksek dükkân konseptinde gözümüzü kapatarak yükseliyor. Sorun nedir? sorun bu inşa edilen binanın yanındaki binanın üç katlı olmasıdır. Sorun da bunu görüyor olmamızda, ancak hiçbir şey yapabilecek ve söyleyebilecek konumda olmamızdadır; durumda değil, konumda. Müslümanların yaşadıkları coğrafyalar “güzel” görünmüyor. Güzel adına inşa edilen modern yapılar ise estetik yoksunu ve ürkütücü; insan amaçlı değil, değerleri aşındıran kazanç amaçlı görünüyor. Güzellik kavrayış ve anlayışı

* Prof. Dr., SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü; Email: mevlutalbayrak@sdu.edu.tr orcid: 0000-0001-5967-6783

¹ Maximianus'tan aktaran, Montaigne (2019) Denemeler 4 (Çev. Engin Sunar), İstanbul: Say., s. 382-3.

ile siyasal güç arasında bir bağın olup olmadığı sorusu, yeni bir soru değildir. Batı düşünce dünyasında, özellikle Rönesans'la birlikte, güzellik kavramının pratik değeri ve politik erk arasında oluşan güçlü bağa şahitlik etmekteyiz. , Devlet pratik anlamda hem bir sanat olarak tanımlanmakta hem de dini uygulamanın alanıyla ilgili Kilise kurumunun serbestiyetini savunan fikir ve uygulamalar olarak tanımlanmaktadır. Şayet bir yerde güzellik algısı, zamana direnç gösteremeyen ya da gösterebilen yapılardan inşa ediliyorsa, orada politik erkin fikir dünyasını oluşturan kaynaklar dikkate alınmalıdır. Ben buna *hakikati oluşturan köken bilinci* adını veriyorum. Her bir şey, özünden bağımsız bir şekilde nasıl görünüyorsa o şekilde hakikat olarak sunulamaz. Görünen üzerinden bir masumlaştırma, politik erkin biricik sığınağı olmaktan ayrıt edilmelidir. Aksi durumda değerler alanı sadece araç olarak kalır.

Güzellik kavramı ile politik düşünce arasında oluşturulmaya çalışılan bağ, bir yerin tecrübesinin süreç içinde değer bulmasıdır². Bu düşünce sıradan bir deneyimin yeniden uygulamaya dahil edilmesi değildir; süreç içinde yaşananın toplamının açılımıdır. Antik Roma yıkıntıları ve onları inşa eden idealerin mevcudiyeti bir olgu olarak oradadır. O sadece bilgi alanına dahil edilecek bilimsel bir araç olarak arkeolojik kazı ürünü seyirlik bir durum değildir. Antik bir kalıntı ya da zaman ve mekâna direnç göstererek bugüne gelebilmiş bir yapı nasıl oluyor da bir ideaya yol açarak öncü bir yaşamı varlığa sürebiliyor? Kur'an metinlerinin anlamına tarihsel örnekler üzerinden odaklandığımda, neredeyse her noktada geçmişte olanın nasıl olup da bilgi ve yaşam alanına yeni olarak rehberlik edebileceğini okuyorum. "Yer yüzünde dolaşmak" ifadesini okuyan o yüzyıldaki bir Arap vatandaşın bu tavsiyeden ne anladığını merak etmemek söz konusu edilemez. Bu bir seyahat tavsiyesi olabileceği gibi, metaforik olarak metinsel olanın nesnesini görebilme imanını da söylüyor olabilir. "Yer yüzüne dolaşmak" bir seyahat eğilimini teşvik olabilir, ancak metin bunu "nazar etmek" fiiliyle birlikte tekrarlayınca durum başka bir soru boyutuna evrilmektedir.

Güzellik, yollar toplamının farkına varılmasıyla kendini tanımlar. Nesnesini var edemediğimiz bir şeyin ya da şeylerin tanımını da nesnel olarak yapamayız. Neye güzel denmektedir? Akabinde doğal olarak güzel ya da güzellik nedir? sorusunu sorabilelim. Fark etmek, onu tüm ayrıntılarıyla yaşam deneyimine dahil etme fırsatı ya da imkanını çağırır. Dahil edilen her bir şey de, bu anlamda tüm fark edilme çabalarına katılmaktadır. Güzellik bir yasanın varlığına işaret eder. Her ikisi arasındaki bağ, kurgusal olabilir, ancak yaşamda yer alması anlamında olgusaldır. Tanrının kutsal kitapları aracılığıyla tüm zamanlar için geçerli olacak şekilde uyardığı, daha doğrusu "öğüt verdiği" insanlara bildirdiği temel ilke, güzellik olgusunun yasa ile olan bağının zorunluluğudur. Her ne olursa olsun, "işini güzel yapma" ile Tanrının evrendeki düzeni arasındaki bağ, insanın zihinsel görme biçimiyle ilişkilidir.

Ben'in dil aracılığıyla nesneyle konuşması ile nesnenin dile söylettikleriyle Ben'i konuşturması iki farklı dünya tasavvuru ve deneyimi sunar. Harabeler, kalıntılar, anıt yapılar karşısında hayranlık duyan ve merak dürtülerini canlı tutan insanın seyirlik deneyimi, dini metinlerde sistematik ve evrensel bir yasa olarak verilir. Şehirlerin nasıl kurulacağı, onların nasıl düzenleneceği, onların nasıl kullanılacağına örnekleri; hem mimari bir bilgiyle hem de sosyal yaşamın uygulanması şeklinde. Geçmişin ihtişamlı devletlerinin güzel olarak var ettikleri her bir yapı ya da eser, zamana direnç göstermekle birer "öğüt" ya da "yol gösterme" biçimlerine dönüşmektedir. Bunun temel nedenleri üzerine düşünce tarihinde çok farklı disiplinlerin açıklama modellerine rastlamak mümkündür. Ben burada bir nedenler dizisi üzerine değil, güzelliği ve ona bağlı bir yaşam dünyasını oluşturma çabası içinde olmuş olanların, dünyalarını kendileriyle sınırlamaları nedeniyle kendi çöküşleriyle birlikte mevcut güzellikleri de yok ettikleri olgusu üzerine odaklanmaktayım. Çöküşe neden her şey bir durumlar dizisini öne çıkarır. Bu ya politik rejimin başarısızlığı nedeniyle ya da aksi başarıları nedeniyle gerçekleşebilir. Onlar ya birçok yanlış yapmışlardır ve böylece de kendi dünyalarını ideal dünya olarak dondurup tekrara düşen bir yaşam biçimini dayatmışlardır ya da yanlış olarak adlandırılmasa da, bir şekilde doğadaki sürekliliğe ayak uyduramadıkları için tüm güzelliği ve onun yansımalarını bir seyirlik alana dönüştürmüştür.

² Bkz., Castelli, Patrizia (2013) Rönesans Estetiği (Çev. Durdu Kundakçı), Ankara: Dost, s. 113.

Sizden önce de yasalar uygulanmıştır. Yeryüzünde dolaşın da [bu yasaları/yol ve yöntemleri] yalanlayanları/yalancıların sonunun nasıl olduğuna bakın (Ali İmran 3/137).

“Yeryüzünde dolaşma/dolaşın” (fe-sirü fil’-Arz) ve karşılaşılan her şeye bakmak, görmek ve düşünmek (f’enzuru) arasındaki bağ, insanlığın tarihsel zaman içinde ulaştığı bir bilgidir. Yeryüzünde dolaşmak, bir bilgilenme ve oradan hareketle kendi bireysel ve toplumsal yaşamına yeni bir dünya inşa etme buyruğuyla sınırlı değildir. Metin sürekli dolaşımında olmalıdır. O her bir okumada yeryüzü ve onda dolaşıma eklenerek çoğalmış anlam ve uygulama biçimlerine yol açar. Tavsiye gibi okunsa da, bu bir imkana vurgu yaptığı için yapılması gereken bir buyruk gibi okunabilir. Çünkü bu dolaşmak, insanın dünyasının zenginliğini ve uçsuz-bucaksız derinliğini göstermek için yaratım serüvenini imler. Bilgi, tam da bugün Modern adlandırmayla bilimsel bilgidir.

Dolaşmak ve bakmak, daha doğrusu nazar etmek ne demektir? Dolaşmaktan başlayalım; burada dolaşmak anlamında kullanılan Arapça kelime *sera (sin ile)*, çok zengin bir anlam yüküne sahiptir; kabaca söylenirse “geçmek, gitmek, gece yürümek, seçmek vs.”. Türkçede kelime “yürümek, yol almak, bir kimseye veya bir şeye karşı tavır takınak, ongun, mesut ve keyfi yerinde, neşeli” anlamlarına gelmektedir. İnsan yürüyen ve yol açan varlıktır. Yürümek, amaçsız değildir. Yürümek doğrudan görmek ve bakmakla ilgilidir. Bu sıradan bir bakma ve görme değil, yürünürken, görülen karşısında bir tefekkür durumuna gelme halidir; anlama, nesne ile ilişkisinde gerçeklik bulur. “Geziyorum amaçsızca” ifadesi, her nasıl dile getirilirse getirilsin, kendi içinde bir amaç barındırır; gezmenin amaçsızlığı da kendinde amaç içerir. Gezmek, gezinmek; doğru gitmeyip yolu uzatmak, dönüp başka bir yönden gelmek. Kelimenin Arapça aslında görülen “seçmek” içeriği de anlam bulur. Görmenin kendi içinde taşıdığı dolaşarak görmek, bir iradi eyleme biçimini imler. Nazar kelimesi de bunu davet eder; “zihniyet, görüş, mülâhaza, düşünce, fikir, gözle bir şeyi algılama yetisi ve göz” gibi zengin anlamlara. Nazır bir yere bakan kişi demektir. Aynı zamanda kelimenin değer ifade eden bir anlamı da yaygındır.

Kelimelerin anlamı üzerine bu zengin ifadeleri ortaya çıkarma, anlam ifade eden her bir kelimenin estetik duruşuna göndermedir. Her kelime yeni bir anlam ile hem dile hem zihne oradan da göze hoşluk verir. Dolaşan insan dolaştığı yerleri nazar eder. Onlar üzerine bir fikir sahibi olur. Dahası dolaşmak ve nazar, bir soru sorma biçimi geliştirmenin biricik yoludur. O da onu yasa haline getirir. Yasa hem farklılık hem de zorunluluk içerir. Her bir toplumsal düzen kendi varoluş durumuna uygun bir yol ve yöneme sahiptir. Her bir yasa sahibi bu dünya üzerinde varlık sergiledikten sonra, yaşam alanları birer harabeye dönmüştür. Bu dönüşen yerler, kuruluş aşamasındaki ihtişamı ya da yoksulluğu yansıtmaları gerekir. Yeryüzünde kalan, direnç gösteren şeyler, anıtlar, harabeler, tapınaklar, yoksulluğu değil, ihtişamı ve güzelliği sergilerler. Yalan söyleyenler, orada yaşayan halkın kararını almadan kendi özne yargılarıyla halk adına karar vererek bu ihtişamı inşa edebilirler, ancak sonları yapıların varlığıyla devam eder. Varlığını güzel olarak sürdürmek, işini en iyi şekilde yapmakla sürdürülebilir. Tanrı ile “işini güzel yapma” (bakara 2/112) arasındaki bağ, insanın Tanrı huzurundaki biricik görünür alanıdır. Ancak bu iş birliği sayesinde, bir dünya görüşünün ideası tüm insanlığın ideasına dönüşür.

İki şeyi burada öne çıkaracağız. Birincisi, eskilerden kalan harabeler, boş yapılar değersizlik işaretleri değildir. Onlar yaşamın biricik varoluş işaretleridir, diğer deyişle ayetleridir. Onlar kendinde varoluş yoluyla düşünceye davetiye açarlar. Bu sıradan bir durum değildir. O yapıların yol göstermesi, bilimsel bilginin yöntemine dahildir, bunu sadece arkeoloji ya da antropoloji alanlarıyla sınırlayarak değerlendirmek eksik kalır.

İkinci öne çıkarılması gereken nokta ise, o yerler karşısında seyirlik durum, hayatın gerçek yüzünün seyreden kişi açısından yeniden anlam bulmasına neden olmasıdır. O harabe, sıradan bir yer değildir; senin, benim gibi, genç yaşlı, kadın erkek, çocuk, yetişkin insanların hayallerinin, sevinçlerinin, acılarının ve hüznlerinin yaşandığı yerlerdir. Güzel görünmek için çaba sarf eden genç bir kız ya da erkeğin, bedenine gösterdiği ihtimam yeni ve şimdikiye ait değildir. Bu hayatın kendi adıdır ve olmazsa olmazdır. Yüzünü yaşama dönen kişi, içinde bulunduğu yasa tarafından başkalarına da görünen olarak varlığa dahil olur. Ve her görünen bir başka deyişle, her bir varolan kendini seyreden kendini bulmanın

yollarını açar. Bu iki şey, antik yapıların dünyasını her bir şimdide olana yüzünü açmakla kalmaz, onun davetine düşünceyle katılır. Yüzünü açık bırakmak ve davete katılabilmenin öncelikli yolu, yüzü gösterecek söz ve sözün yarattığı güzelliği görebilecek yetisel durumla ilgilidir. Kur'an'dan alıntılanarak başladığımız bu yolculuk bize metnin bilgisel gücünü söyler. Metinde yani Kur'an'da anlatılan ve haklarında bilgi verilenlerin bilgilerini okuyup, onların yaptıkları yanlış ve doğrular hakkında bilgi sahibi olmanın imkânı modern okuyucuya açık edilir. Bu açık etme bir bilgi yaratma imkanıdır. Ayrıca olmuş olan olarak, o her bir şeyin bir hakikat yüzünün varlığını söyler. Buna göre de hakikati reddeden "insanların izlerini görmek" ve o insanların "başlarına gelenleri bilen kişilere sormak" yoluyla bilgi sahibi olmayı ve ona göre yeni ve doğru bir hayat inşa etmeyi öğrenebiliriz; deneyimlerden çıkarımla bilerek öğrenme. Ya da insanların kendilerini içinde buldukları yasalarına uymadıkları dönemlerde birbirlerine ne yaptıklarını, ilişkilerini nasıl devam ettirdiklerinin bilgilerine sahip olarak kendimiz üzerine düşünmeye yönelebiliriz³.

Rönesans üzerinden okumaya çalışırsak, durum daha da gözler önündedir. Çünkü bu yüzyılın bir yönüyle seyahat yüzyılı olduğu olgusu zihnin en heyecan verici yönünü gösterir. Orada doğa hem tüm çıplaklığı hem de tüm gizemiyle insana ve insan tahayyülüne kendisini sergilemek için açmıştır. Bu yeni olan, yeni olmayanın kavrayışıyla ilgilidir. Doğa hep el altındaydı, ancak onu gören göz, onun varlığından habersizdi. "Yıldızların, suların, bitkilerin, hayvanların, hatta madenlerin ve taşların doğrudan gözlemlenmesi eğretilmeli ya da gerçekçi", biçimlerin doğmasına yol açacaktır. "Çayırın güzelliği, suların sesli köpürmesindeki güzellik", harabelerin tedirgin edici güzelliği" ya da "gösterişli güzellik" betimlemeleri insan yaşamının kendi yol açtığı yanlışla yok olup gitmektedir.⁴

Yunus'un "sarıçiçeği"ni ya da "Allah diyerek akan ırmakları" sadece hayvanların besini ya da akan su olarak görebilecek bir zihin felaketin uygulayıcısıdır; hem de şükür ederek. Roma muhteşemdi, ancak bu muhteşemlik kendisini kalıntılarıyla tescil edene kadar modern zihnin ne gözünde ne de zihninde yer alabilirdi. Oradan bugünün seyirlik gözüne hitap eden o yapılar, lahitler ilk bakışta ürkütücü birer ceset gibidir. Antik mezarlar karşısında nasıl bir ruh ve zihin durumu sergilenebilir? *Walking Deat* nesli bunu çok çabuk kavrayabilir?

"Oldukları gibi", resmedilen ya da oluşa dahil olan eserler, bir dönemin korkusunu da içine alan heyecanın ürünleridir. Francis Bacon "oldukları gibi; Tanrı bizi aslına uygun eserler yerine hayalimizin düşlerini önermekten korusun"⁵, diyor. Fazla abartılmış ve gerçeklikten uzak bir telaş ve korku. Oldukları gibi hiçbir şey, oldukları gibi değildir ve o şekilde de insan eliyle varlığa getirilemezler. Hayallerimiz ve düşlerimiz bizi o eserlerin özüne kavuşturmaya yarayan biricik gücümüzdür.

Harabeler, yaşamın anlamı ve bilimsel bilginin dürtülerinden biridir. Dış dünya, yeryüzü ve tüm insanlığın başlangıçtan gelen öyküsü (böyle bir başlangıç tam olarak tespit edilemese de) iki şeye açıktır. Seyretmek ve seyretme anında nazar etmek. Kur'an'dan bir resimle devam edeceğim:

Şüphesiz, göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelişinde, insanlara yarar sağlayacak şeylerle denizde seyreden gemilerde, Allah'ın gökyüzünden indirip kendisiyle ölmüş toprağı dirilttiği yağmurda, yeryüzünde her çeşit canlıyı yaymasında, rüzgârları ve gökle yer arasındaki emre amade bulutları evirip çevirmesinde elbette düşünen/ aklını kullanan bir topluluk için deliller vardır (Bakara 2/164).

Düşünen ya da aklını kullanan anlamında ye'gulune ibaresi, metnin muhatap bulunduğu o zaman dilimi içindeki insanlar da dahil bilimsel bilgi (scientific knowledge) olarak okunmalıdır; o zamanın bilimsel bilgisi olarak. Metni çeviren bazı mütercimler parantez arasında "Allah'ın varlığına ve birliğine"

³ Ebu Mansur el-Matüridi (2015) *Te'vilatü'l-Kur'an Tercümesi 2* (Çev. Bekir Topaloğlu-Kemal Sandıkçı), İstanbul: Ensar, s. 475-6; Abdulkerim Kuşeyri (2020) *İlahi Kelam'ın Sırları 1-2* (Çev. Ekrem Demirli) İstanbul: Fikriyat, s. 269.

⁴ Castelli (2013): 113, 116, 118, 121.

⁵ Aktaran Castelli (2013): 125.

ibaresini dahil etmişlerdir.⁶ Araplar kavm kelimesini sadece topluluk için değil, karşılarında bulunan bir yerde ikamet eden biri için de kullanmaktadırlar. Bu metnin karşısında bulunan insanlar Tanrının varlığıyla ilgili bir sorun yaşamıyorlardı. Sorun hayatı anlamlandırarak, bütünlüğü kavrayacak ve bu kavrayışın anlamına yönelik bir dünya, dahası bir kozmoloji inşa etme imkânın izinde olma durumuyla ilgilidir. Bunu o gün o insanların anlamadığını ya da göremediğini söylemek doğru bir ifade olmaz. İçinde yaşadığınız dünya, içinde yaşadığınız bu yeryüzü, bu ikamet ettiğiniz coğrafya ne söylüyor? Sondan başlayarak da ilerleyebilirsiniz. Metinde amaç Tanrının varlığının kanıtlarını sunmak değildir; kozmolojik kanıt bunu bugüne kadar başaramadı. Tanrı, dış dünyadan hareketle aklın bölüp parçalayarak ulaşabileceği bir yol inşa etmez. Akıl tüm verisi dünya olanla ilgili işlevdedir. Akıl sınırlayarak, akıl yürütmenin erdeminden bahsetmek olgu-değer ilişkisi açısından da sorunlu olacaktır. Kant gibi düşünürsem dış dünya ile ilgili bilimsel yargılarım bana bir şey öğretir ve benim kararlarımda etkili olabilir. Ayet açık ve nettir: Akıl yürütme yetilerine sahip, dahası olaylar ve olgular arasında bağ kurabilme yeti ve yeteneğine sahip birey ve toplumların dış gözlem becerilerini sorgulamaya açmaktır. Baktığınız her ne ise onunla ilgili bir soru sorabilme becerisini açmak; kozmosu nazara açmak. Nazar insan yaratımı tüm estetik, etik ve bilimsel yaratımlarına imkân sunar. Evrenin bu kendinde niteliğini Tanrı ile sınırlandırarak, tüm eylem biçimlerini O'nun üzerinden yorumlamak, insanlığın O'nunla beraber yaratıcı ortaklığını yok sayar, bu da günümüz dünyasında geri kalmış ülkeler arasında sayılan yerlerde daha açık görülebilmektedir; kader. İnanmak ve Tanrı lafzını zikretmek, sözel betimlemenin ötesine gitmemektedir. İnanmak, insani "doğru eylemi, ameli" beraberinde getirir. Sözel olarak salt inanmak, eylemi içermez. Yer ve gök, gece ve gündüz, denizler, evrenin mevsimlere göre sürekli yeni bir hal alması ne anlama gelmektedir? "Emre hazır bekleyen bulutlar" nasıl bir görsel zihin gelişimi sağlar? Kant'ın yargılarından bir cümleyle bahsetmiştim. Burada bu ifadeler benim bilgime ne katmaktadır ve beni nereye kadar götürebilecek güçtedir. Ayetler kendinden başlayan bir serüvenle bir dünyanın içinde, bu dünyanın yasalarına, farklı yollarına bağlı yeni bir dünya kurmayı açar. Tanrı, bu ayetlerin, işaretlerin, belirtilerin başlangıcı ve sonudur. Başlangıçla bitiş ve son insan ediminin itici gücü olan akıl yetisinin işlevselliğiyle ilgilidir. Maturidi'nin de ifadesiyle bu akıl "doğrudan kanıtlardan sonuç çıkaran" akıldır. O şöyle devam eder: "Çünkü bahis konusu nesne ve olayların meydana getiriliş hikmetini anlamayan, bunların niçin, hangi amaç ve hikmete yönelik olarak yaratıldığının bilincini taşımayan kimseye göre eşyanın yaratılması ile yaratılmaması arasında fark yoktur".⁷ Kendi öznel dünyasını oluşturamayan zihin nasıl bir ayet tasavvuruna sahip olabilir? Her bir insan önce kendi dünyasında varoluştadır. Kendi dünyasında varoluştaki olan insanın özsel ideası onu dünya içinde zenginleşmiş ve parlayan bir merak Ben'i olarak yaşamaya ve yaşanmaya açar. Bu ikinci bir dünya var eder; tüm insanlık adına gösteren ve her şeyi kendi dünyasından gösteren bir dünya. Bu iki dünya birbirini tamamlar. İkinci dünyanın varlık bulabilmesi birinci dünyanın varoluş serüvenine bağlıdır. Ancak ikinci dünyayı kuran zihinsel yetenek, birincinin dünyasında ayette geçen kavrayış gücünü bağlantısallık ilkesi gereği, Tanrısıyla birlikte oluşa dahil eder.

İnsanlığın serüveni ortaktır; yer ve yurt buradadır. Dünyayı zihnimizde ikiye ayırma, bir çözümdür, ancak o olgusal olarak bütünlüğünü bağlarından kurtularak kendi elleriyle yaratır. Mesela, Homeros, Odysies'u pratik aklın modeli olarak sunar, en azından okumalarımızdan çıkardığımız biçimiyle. Akıl tanrısal olanın yasalarına uymayı, tanrısal olanın isteğinden ve dayatmasından dolayı değil, O'ndan neşet etmesi yüzünden kendinden hareketle O'nun yasalarına uymayı kendi olarak seçer. Teorik ve pratik akıl; ilki "anlama yetisini arayan Akıl" iken ikincisi "bir eylem yöntemi arayan Akıldır". Platoncu ve Odysescu akıl. Bu iki akıl birbiri için gerekli hatta zorunludur. İnsan yaratıcılığının özü

⁶ Örnek olarak bkz., Süleyman Ateş, Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meali, Elmalılı Hamdi Yazır, Kur'an Meali ve Tefsiri; Abdulkerim Kuşeyri (2020) İlahi Kelam'ın Sırları 1-2 (Çev. Ekrem Demirli) İstanbul: Fikriyat, s. 123'de ayetin Türkçe çevirisinde bu yargı geçmemekle beraber ayetin tefsirinde geçmektedir.

⁷ Ebu Mansur el-Matüridi (2015) Te'vilatü'l-Kur'an Tercümesi 1 (Çev. Bekir Topaloğlu-Kemal Sandıkçı), İstanbul: Ensar, s. 329.

üzerine kalmaktan ve onun ötesine geçmekten söz ettiğinde, ilk yaratılıştaki özün serüveniyle bunu gerçekleştirebilir. Özden kopuş, “çürüme”⁸ ve payandaların zamanla yıkılışının habercisidir.

İnsanlığın daha iyisine ve tüm berbat yaşam deneyimine rağmen derdine derman olacak fikrî serüven, geçmişin inkârı değil, onun sorusunun izini sürmekten geçer. Geçmiş yokluktan seslenmez, o tüm varoluşuyla şimdiye nüfuz etmiştir. Tanrının insanlık için öğütleri her dönemin yenisini inşa etmelidir ve bu yeni doğanın, yeryüzü ile gökyüzünün buluşmasının verdiği heyecanı güzellik ve iyilik olarak sunmaya açık tutar.

Bilgiye dayanmayan hiçbir açık kapı yoktur diyemeyiz; iki kapı da açıktır. “Onlara: Allah’ın indirdiğine uyun!” dense, hayır, biz atalarımızı üzerinde bulduğumuz (yol)a uyarız, derler. Peki ama, ataları bir şey düşünmeyen, doğru yolu bulamayan kimseler olsalar da mı?” (Bakara 2/170).

Sıklıkla yaptığım metinsel alıntı, ayet, metnin bana söyleyebileceği değil, benim anlayışım kadarıyla benim söyleneni anlayabilme imkanıyla ilgilidir. Benim ona söyletme imkânım, onun bana dil aracılığıyla söylediğini ona aktarabilme yeteneğim kadardır. Bu da metni anlaşılabilir olmaktan uzak tutar. *Abaena*, babalarımızın, atalarımızın yolu, yani sorgulamaya ve soru sormaya kapalı uzak olanların yolu. Böyle bir yol putçuluk yoludur; benim dediğimden başkasına uyma! ve dahası düşünme! Bu put, hala Müslüman dünyasının yamyamı olmaya devam etmektedir. *La ye ‘gilune şey en*, bir sorunun yokluğunu gösterir. “Ya öyle değilse”, “ya sizin varsaydığınız gibi değilse”. Merak uyandırmanın en derin ifade ediliş biçimleridir bunlar. Ya da siz akıl varlığı olarak sorunun varlığına dahil olamıyorsanız, “doğru yolu” ya da yaşam için idea temelli bir dünya görüşünü de bulamayacaksınız. Doğru yol, hakikatin ve adaletin yoludur; yasanın, aklın, nomous’un yolu. Şey, varolan, varlık olmaya giden, varlık olmanın peşinde, izinde yer bulandır. Soru tam da burada hakikate açılmayı zorlar. Bunun için gerekli olan şey, kulağı, gözü ve dili açık olmayı zorunlu kılar. Bunlar yoksa akıl yürütme ve ideaya dayalı insanlığa ait bir dünya da mevcut değildir (Ali İmran 3/171). Bu durumda dış dünya, o dünyanın tarihle getirdiği deneyimler ve insanlığın başka yerlerde deneyimlediği ve o duruma göre eylediği her ne varsa onlar ortada sahibini beklemenin yurdudur.

Kulak, göz ve dil duyu organları olmakla, aklın kendi işlevini yerine getirebilmesi için malzemeler sunar. Tek bir malzeme değil, malzemeler. Kulak sadece duyduyuyla yetinemez, o nedenle düşünme, akıl yürütme onu tamamlar. Dikkat edilirse metin boyunca, düşünmeyi çok dar ve sınırlı bir betimleme olarak, düşünceyi akıl yürütmeye özdeşleştirmeye yöneldim. Bunun nedeni ise, bağ kurabilme yetisinin olmadığı zihinsel ortamda düşünce kendisini fazla süslü temsillerle ortaya koyar ki bu da ayrı bir putçuluk aracı olabilmesidir. Estetik duygudan yoksun kulak, estetik yönden gözsüz ve dilsiz, estetik yönden seyirsizdir, ama seyircilidir; ne gösterebilir ne de göstermeyi tanımlayabilir.

Düşünme sadece bir şeyin varlığının farkına varmakla başlamaz, aynı zamanda o şeyin farkında olmanın dünyasının imkanlarının ön bilgisine de sahip olmayı gerektirir. Öncekilerin bir ideanın tasavvuru ve tahlili olarak hatasız bir şekilde çocuklarına devrettiği ne var olabilir?

Değer ifadesi olarak direnç gösteren tüm yapılar, bir yol açmanın habercileridir; baktığını anlama yetisine sahip olmak koşuluyla. O bir taş değildir, o bir harabe değildir. Bu varlığın düşünmeye, diğer bir deyişle insan olmaklık serüveninde olana davettir. Kişi olarak insan, inanç sahibi ya da inanç konusunda tarafsız olan biri bu daveti yakalayabilir. Öncelikli olarak kendine rehber ve yol gösterici olarak yazıldığına inandığını varsaydığı metni, toplayıcı bir gözle okumasından geçmektedir.

İnsanlığa ait tüm tarihsel yapıtlar, harabeler olarak adlandırılırsalar da, sadece gezi turları merkezi değildir. O yerler, bir soruya takılmak ve yaşayan için yol açabilmek imkânı sunar. Gelip dolaşarak olmuş olana bakmak ve onlar üzerine düşünmek, insanın insan olma sorumluluğunun nesneleşmesidir; nesneleşme görünür değildir. Müslüman kültürün metne yüklediği şiirsel duygusalılık, sadece olay ve olgular karşısında bir tavır almayı değil, düşüncel tahayyül gücünün yaratıcı atılımını da olumsuz etkilemektedir. Doğa bizim hem kökensel paydaşımız hem de varoluşumuzun bileşenlerinin

⁸ Bkz., Whitehead (2019) *Aklın İşlevi* (Çev. Kevser Çelik), Ankara: Fol, s. 35, 47, 51, 94; Ayrıca bkz., Çelik, Kevser (2019) “Tercüme, Medeniyet ve Aklın İşlevi”, *Aklın İşlevi İçinde*, s. 91

toplamıdır. Doğa, dışarıda olan ve istenildiği şekilde hoyratça istismar edilen madde üreten mekanlar bütünü değildir.

Dolaşmak ve bakmak tavsiyesi, kökleri başlangıca dayanan bir ilk özden başlamaya dayalı eğilimleri yaşam dünyası haline dönüştürme imkanıdır. Doğa ve onu keşfetmeye ve çözmeye çalışan biz, aynı köken ve öze sahip olduğumuzun varoluşsal serüvenini, kendi olmağımızın keşfinde yakalayabiliriz. Hiçbir varlık yaşam dünyasını tanımlama ve kurgusundan bağımsız varlık sergileyemez. Antik geleneğe ya da geçmiş kendine ait geleneğe sahip olma duygusunu anlamsız söz dizini halinden çıkarmamak, güzellik algısı inşa eden politik dünya tasavvuruyla ilgilidir. Doğayı ibadet vechi ile keşfedemeyen göz ve zihin dünyasına gereksinim duyar. Keşif, keşfedilenin alanına, eksik ve fazlalıklarıyla dahil olmakla, Tanrının “vechi” yani işaretleri, ayetlerinin değer boyutunun hayata dahil edilmesidir. “Doğu da Batı da Allah’ındır” (Bakara 2/115, 142). Ancak yönün sahibinin evrensel olan ilkeye kutsallığı ne bir iyilik edimi ne de bir güzellik inşasıdır. Yön yönün sahibinin evrensel olan ilkeye bağlanmasıyla hayat tarzına dönüştürülmesi sayesinde, iyilik ve güzelliği oluşturur. Bu oluşturma ya da inşa, öncelikle buraya ve O’nun yarattığı olduğuna karşı sorumluluk duymakla mümkündür (Bakara 2/177).

Bu mekân söz ile inşa edilemez. Akıl ve aklın zenginliği olan tahyil varoluşsal Ben’dir. Metafor çok ilginçtir. “... çünkü öyle taş vardır ki, içinden ırmaklar fışkırır, öylesi vardır ki, çatlar da bağrından su kaynar, öylesi vardır ki Allah korkusundan aşağı düşer” (Bakara 2/74). Okuduğunuz şey, sizin kökeninizdir, dünyanızdır, başlangıcınızdır ve en açık şekilde şimdilik olduğunuz yerin resmidir ve belki de kısaca öyküsüdür.

Taşların arasından fışkıran ya da gürültüyle akan “nehirlerin” seyri, sadece Tanrının büyüklüğünü onaylamayla geçiştirebilecek sıradan bir görsel değildir. O bir varlığın ihtişamını onaylar, ancak o aynı zamanda yüzlerce, binlerce yıldır bir hafızanın varlığıyla da bize seslenir. Bu bir fisiltı değildir, gürüldeyerek akmasından kaynaklı, feryadıdır. Bu açıkça kendini başka türlü duyuramamanın feryadıdır. Dinin metin yoluyla bireysel ve toplumsal kavrayışa açıklık getiren mitik unsurları bildiğini göstermesi, onları soruya dönüştürmesi estetik bir yaratıma yönelmeye imkân tanır. Nehirlerin taşlar arasındaki serüvenini, daha mitik betimlemelerle sunmanın anlamını, ‘nasıl olsa biri düzeltir’ felsefesi tarzı bir bildirime bağlayacağım: “Onlar, ille buluttan gölgeler, içinde Allah’ın ve meleklerin gelmesini ve işin bitirilmesini mi bekliyorlar?” (Bakara 2/210).

Nehirlerin taşların, kanyonların arasında çağıldayışı ile bulutların arasında bir Tanrı, bir gizemli varlık beklentisi saf aklın sınırları içinde yer almaz. Bu iki alan da tahyilin ürünüdür. Tahyil de ancak akılsal yetilerinin zorlama ve onlar arasındaki bağı keşfedebilen Ben’lerin çokluğuyla olanaklıdır. Tahyil olanın olduğu gibisini aşma durumudur. Varolmuş olan bu varolan şimdi bize ne söyleyebilir? Ya da bize okuduğumuz her bir metin bir şey söylemeli midir? Soruları bu derece metin bağlamında çoğaltmak olanaklıdır, ancak her bir soru şayet yeni bir heyecanın sorusunu doğurabilecekse, soru olma değerine karşılık bulur. Karşılık bulmak, sorunun cevabının kendinde gösterilmeye açık olmasıdır.

Soru, doğada olmakla başlar, doğa artık cangıl değildir. Her bir şeyi, varlık ya da varolmuş olanı bu şekilde okumaya çalışabilmenin yolu, Tanrı’nın evreni yaratış ilkesinde belirlediği “biliyorum” ilkesine dayalı göz ve zihne gereksinim vardır. Bu gereksinim, sadece bir ön kabulü zorunlu kılar. O da tüm evren, varlık bulmuş ve bulmakta olan ve bulacak olanlarıyla birlikte Tanrıya aittir, yargısına iman etmekten geçer. Bu iman tam anlamıyla etik-estetik imandır. Bu imanı inşa eden göz ve zihin, güzellik ile insanın toplumsal düzeni arasındaki bağı kurabilecek yetenekte olduğunu onaylayabilecek varlıktır.

Doğa, maddenin yurdu olmakla beraber üçlü bir bağ ile Ben’in göz ve zihinle yaşadığı doğum yeridir. Ben’im çocukluğunun başlangıcı dağ köyüdür. Köyler, etrafı ormanlarla çevrili, doğanın lütfettiği envai çeşit varlıktan oluşan özsel bir yaşamın yurdudur. Öznel bilgilerimi nakledeceğim. Annem çocukluğunu anlatırken, onlarca çocuğun tek tahta kaşıkla yemek yediklerini anlatır. Evet, etrafı orman ve ağaçla çevrili bir kapalı dünyanın içinde tek kaşık ile yemek yemek ne anlama gelir? Bir yokluk söz konusu olabilir mi? Ağaçlar kaşık yapmaya elverişli olmamış olabilir mi? Aynı zamanda Annem “sayısını bilmediği kadar koyunlarının olduğunu” da söyler. Doğanın hem de ormanın içinde yaşayan

bu insanlar nasıl oluyor da onlarca tahta kaşık yapma becerisini gösteremiyorlar? Ziraat Profesörü olan kardeşim de aynı soruyu soruyordu? Yapmasını bilmiyorlardı, cevabı çok açıklayıcı görülüyor. Bu doğaya nasıl baktığınız ve doğanın size sundukları şeyleri nasıl kabul ettiğinizle ilgili olmalıdır. Bu insanlar soğuk havalarda ısınma ihtiyaçlarını ya da yemeklerini, ekmeklerini odunlarla karşılamıyorlar mıydı? Yakacak ve ev inşası için ağaç kesimine akli yeten insanlar, nasıl oluyor da kap-kaçak yapmak ihtiyacını aynı maddeden gerçekleştiremiyorlar? Ahşap tabak, çanak ve kaşık Anadolu’da yaygın değil mi? Maddeye bakışla ilgili olarak nasıl bir açıklama getirilebilir? İçinde yer aldıkları ortamdaki madde nasıl oluyor da, bu insanlara ‘gel beni kendini tanımlayacak şekilde yap’ diyemiyor? Şayet bu tür karşılıklı konuşma söz konusuysa, bunu sadece insan tarafı değil, ağaç tarafı da insana duyuramıyor. Annem ise cevap olarak “ne bileyim” demişti ve ardından “bilmiyorlardı ki” olmuştu. Doğa, kendini önce insan gözüne açar, ancak ondan önce doğa, insanı kendisiyle birlikte olma fırsatı sunduğu için insanın ona itaat etmesini ister. Tanrının evrende görüldüğü bu tüm güzellik ve ihtiyacın kaynağı madde, Müslüman kültürün içinde kendini konuşturamamıştır. Müslüman onu konuşturamamış değil, işte tam da orada olanın kendi kutsallığı içinde kendini sunamamıştır. Bu tam bir yargı değildir. Su’yu konuşturan Fuzuli, çiçeği sorguya çeken Yunus, kendilerince doğayı doğa yapan şeyin dilini keşfetmişlerdir. Bu kendi özünü buldukları, kendi doğalarıyla sohbet etmenin bir başka yoludur. Su kendini Fuzuli’ye, sarıçiçek kendini Yunus’a açarken, Fuzuli’nin ve Yunus’un gözü de onlara açılmıştır. Doğa konuşur. Çünkü o Tanrının dilidir, ayettir; bu nesnesi olmayan salt bir söz ve salt tahyile dayalı bir kurgu değildir.

Madde, bina olarak başlar ve kendi varlığını harabe olarak sürdürür. Yalnızlığını ona gelen göz ve zihinle insanlığa açar, sadece geleneğe değil. Müslüman gelenek, “dolaş” ve “bak” buyruğunu nasıl olur da yaşama ait ideal bir kavrayış düzeyinde sergileyememiş görünmektedir? Bu yazı cevabın izine düşmemektedir, amacımız her bir olmuş olanı dikkate alarak, olabilecek adına sorular sorabilme yeteneğimizi zorlamaktadır. Bu da göstermeyi amaçlamak demektir. Bu dünyanın güzelliğini kavrayamayanlar, nasıl olur da cennet hülyasına talip olabilirler? Kutsal Kâbe sadece bir yapıt ya da bina değildir; o mekânından başlayarak, mekandaki ideasıyla ve onu gören gelmiş geçmiş tüm gözlerle bir bütündür. O tam bir Metafizik dünyadır. Metafiziği olmayan bir yapı nasıl bir kutsallık betimlemesi yapabilir?⁹

Müslümanların kalbi olarak kabul edilen Mekke, Müslüman dünya tahayyül ve tasavvuru her alanda yaşadığı insansızlaştırma formlarının bir benzerini kendi olarak varoluşunu sürdürememe “tecrübesini” tekrarlamaya terk edilmiş görülüyor. Işıltılı bir panayır yeri gibi; aslından kopmuş, koparılmış. Big Ben’in kiç bir temsili ya da kopyası olmayan kopyası olarak inşa edilen *Royal Mekke Clock Tower* isimli cangıl yapı, dünyadaki en yüksek binalar sırlamasında yerini almış bulunuyor. Bina tüketim, eğlence ve ibadeti bir arada sunması bakımından tam bir arabesk özellik sergiliyor. Devasa alışveriş merkezleri, 800 otel odası ve binlerce insanın namaz kılabileceği fiziksel mekânın mevcudiyeti bir ironi gibi sunulmaktadır. Bu estetik yoksunu hantal yapının İslami sanat adını alabilecek tek özelliği dekorasyon olarak kullanılan hat, yani Arapça yazılardır; kutsallık hat sanatına ya da harflere emanet edilmiş.¹⁰

⁹ Medeniyeti inşa eden temel yapıların başında “sanat ve huzur” gelir. Bkz., Çelik, Kevser (2021) “Medeniyet Olarak Sanat” Hece Sanat Özel sayısı, Cilt. 2, sayı. 294-296, s. 1070-1084.

¹⁰ Kutsal bir yapı ile ilgili Heidegger’in betimlemesi dikkate değerdir. “Tanrı tapınak sayesinde tapınakta mevcut olur. Tanrı’nın bu mevcudiyeti, kutsal bir alan olarak kendinde alanın genişliği ve sınıridir. Tapınak alanı sonsuzlukta akıp gitmez. Tapınak, doğum ve ölüm, felaket ve kutsallık, ihtişam ve sefalet, yükselme ve çöküşün ve insan varlığı için onun kaderinin biçim kazandığı ilişkilerin birliğini toparlayıp bir araya getirir. Bu açık ilişkilerin hâkim genişliği bu tarihsel halkın dünyasıdır. Sadece bu belirlenimin temellerine uzanır... Mimari eser orada durarak kayalık zeminde dinlenir.... Eserin sarsılmazlığı yağmurlara inatla karşı koyar ve kendi sakinliğinde yağmurun çıkardığı sesleri duyurur.... Bu ortaya çıkışta kendinde ve her şeyde doğan ve meydana gelen şeye, Grekler bir zamanlar Physis derlerdi. Bu aynı zamandan kendi barınağını nereye kurduğunu da aydınlatır. Biz buna yeryüzü deriz...[...] Yeryüzü bütün doğmakta olanların doğumunu kendileri olarak gizleyen şeydir. Yeryüzü gizleyen olarak doğmakta olanlarda bulunur. Orada durarak tapınak dünyayı açar ve aynı zamanda bunu

Bu kökeni olmayan yapının yükseldiği mekân, 18. Yüzyılda Türkler tarafından inşa edilmiş kalenin yer aldığı mekandır. Bu durum zamanda yerel zihin dünyası ve dinsel tecrübesinde var olan 'geçmiş olmama karakteri' ya da 'kökensizlik' olgusunun inşasını temsil etmektedir. Bir hafıza olarak bu kale, yabancı ulusların firmalarına ait dozerlerle yerle bir edilirken, aslında bir gelecek de yerle bir edilmek istenmektedir. Hafıza, soru sorabilen özgür birey için geçerli insani değer alanıdır; sadece bir organ ya da organizma değildir.

Yapılan bu kule, Mekke'nin merkezinde yapılması planlanan birkaç binadan sadece birisidir. Betona aşık bir göz ve zihin dünyasının heyecanını anlayabilir misiniz? Vahşi kapitalizmin toplayıcılığı dışında kalan 'hurdacı kültürler' arasında yer alan kendi olmaklıktan rahatsız olan topluluk dokuları, ülkelerini, tarihi dokuları olan şehirlerini birer ticaret merkezine çevirmektedirler. Tanrının evi, ticaret ve "turizm" merkezi olgusu modern küçük kültürlerde büyük bir başarı olarak adlandırılmaktadır. Kâbe manzaralı apartman daireleri... Amaç?

Birkaç maddede özetlenebilir mi? İmkânsız değil, ama yine imkân-sızın imkânı içinde yer alabilir. Öncelikle bu durum, eğitim ve kültür düzeyleri çok düşük ülke vatandaşlarının Tanrının evini ziyaretlerinde sürükleyici büyülenme duygusu yaratmaktadır. Modern yaşamı, küçük binalar yapma olarak kabul etmiş yoksulluk algısı bunda etkindir. Mekke'ye hac ya da umre için yılda milyonlarca insanın geldiği düşünülürse, herhangi bir politik dil geliştirmeden mitik canavarlar gibi her şeyi yutan devasa yapılar cehaleti onurlandırmaktadır. İkinci olarak, bir sömürü aracı olarak paranın gücü, tüm ikna yöntemlerini belirlemektedir. İnancın paraya tahvili de yeni değildir. Modern kapitalizm her şeyi paraya dönüştürürken, kitleri de "afyon"lama becerisini kullanmaktadır. Bu durumun psikolojik etkisi çift yönlüdür. Birincisi geçmişin izlerini taşıyan eski binaların 'anlamsız" ve yetersizliği vurgulanarak, yıkılmalarına destek sağlanmaktadır. Bu da olmayan hafızanın fiziksel görüntüsünün de yok edilmesine imkân tanımaktadır. Çölün ürpertisi, soğuk yapılarla örtülerek yeni bir İslami yorum pazarlanarak güç odaklı fikri arkaplanı olmayan kalabalıklar yaratılmaktadır. İkincisi ise İslam'ın rasyonel bir yorumunu geliştiren ve peygamber Muhammed'i bir hayat felsefesine dönüştüren Türk algısı eserleriyle birlikte yok edilmektedir. Türk'ün adsal varlığı dahi, maalesef, Müslüman düşünce içinde devinenleri rahatsız ediyor görünüyor. Böyle bir dünya tasavvuru, Mekke'nin ruhaniliğini, şehrin dinle olan bağlantısı dikkate alınarak, mekânın zihinselliğini parçalamaktadır. Hac, bireysel bir tecrübe ediminden turistik öyleliğe dönüştürülmektedir. Daha önemlisi, bir dünya tasavvurunun kökeninde olan bir ideasızlık maddeye kurban edilmektedir. Putçuluk bir zihin halidir, kökeninden ne kadar uzaklaşırsa uzaklaşsın, sahibini bulma yetisine sahiptir. Politik güçler, kendi hevalarını din olarak tanımlayınca, kutsallar adına her ne varsa, bu heva dünyasında esir kalır. Tüm insanların ortak ve tek bir çizgide durduğu iddiası sınıflı bir yapıya dönüştürülmekte ve dinin ve dini yaşayış biçimlerinin de ekonomik sınıflandırmaya göre mümkün olacağı duygusu yaşatılmak istenmektedir. Bir şekilde paraya ulaşmış olanlar Kâbe manzaralı odalarında ibadet ederken, diğerleri bu alanın dışında çadırlarında sadece izleyerek huzur bulmaktadırlar. Beton yığınlarını hayranlık ve huşu içinde izleyerek arınma duygusu başka bir konuşma sorunu olsa gerektir. Yapılacak her küçük bina Mekke'yi yalnızlaştıracaktır ve orada olanın dışındakileri de etkilediği varsayılan kutsal havayı teneffüs etmeyi tamamen virüsleştirecektir. Mekke'yi Miami yapma düşüncesi, Miami'yi Mekke yapma düşüncesiyle özdeşleştirecektir. Mekke, insanlığın ortak hafızasıdır; peygamberlerin öykülerini yazdırdıkları fiziki bir dünyanın.

---

tekrardan, yurt diye ortaya çıktığı yeryüzüne geri götürür [...] Orada duruşunda tapınak önce ve nesnelere kendi görüşlerini ve insanlara da kendilerindeki bakış açısını verir. Eser bir eser olduğu sürece bu görüşü açık tutan ve Tanrı ondan beslenmediği sürece" [Heidegger, M., (2001), "The Origin of the Work of Art, "In Poetry, Language, Thought, trans. And. Int. Albert Hofstadter, New York: Harper&Row, s. 41-2.]

Güzellik, Tanrının yaratmış olduğu evrene, tam bir uyum sağlamadır, bu ise bir serüveni gerektirir. Bu serüveni ben ne Rönesans ile ne de antik dönemin harabelerinde aradım. Bunun farkına varanların kısa anlarına işaret etmeye çalıştım. Buna ek olarak da bu serüveni tüm insanlık tecrübelerini, kendi dili içinde sunan bir metin üzerinden, Kur'an'dan birkaç ayet ile değerlendirebildim. Bu da bana, insanlık bir serüveni ortak yaşayıp, ortak varlık bulduğu kökene ulaşmak zorunluluğunu kavradığında gerçekleşebilecek olduğunu gösterdi. Müslüman dünyanın yoksulluğu, bu idealin elinin altında olduğundan habersiz, kendisini kendine benzeyen "hevalarının peşine düşmüş" ve dahası "hevalarını din edinmiş olanların" peşine düşmüş halde bulmalarından kaynaklanmaktadır.

Müslümanların yaşadıkları coğrafyalar "güzel" görülmüyorsa, bu onun güzellik ve iyilik tasavvurunun kökensel kaynaklarına bağlı doğa-insan değerli bir eğitim ve düşünce geleneğine sahip olmadıkları anlamına gelir mi? Bilgiyi var eden kaynaklar sorunlu olabilir mi? Politik göz ve zihin, muhalif ve düşman olarak aldığı kendi karşıtı gibi algıladığı dünyayı yargımlarken, kendi durumu hakkında kurumsal hangi ilkeyi merkeze alabilir? Böyle bir ilke var ise, durum neden vahim bir görüntü vermektedir? Güzel adına inşa edilen modern adını alabilecek her ne varsa her biri bir göz ve zihnin ürünüdür. Şayet bunlar ayrımcılığa ve öteki inşasına imkân sağlıyorsa, bu göz ve zihin insanlığın ortak kökeninden beslenmemiş bir gözdür. Kulak, göz ve dil bir bütündür. Bu bütünlük ise evreni yaşanabilir çok renkli güzellik ve iyilik yurdu haline getirebilmemiz için imkânlarını açabilecek iş birliği yapmaya açık bir Tanrı sayesinde gerçeklik bulabilir. Güzel gören göz, güzel düşünen zihin ve güzel eyleyen diliyle Ben, yaptığı her davranışıyla insanlığın ideasına dönüşebilir. Orada her şey ve her bir Ben; sorumluluk bu oradanın hayata kendini tüm insanların anlayabileceği dil ile sunma becerisine dahildir. Montaigne'in Maximustan alıntılacağı söz anlamını nerede gösterir? "Yıkılmak üzere olan bir binayı desteklemek isteyen onu payandalar aracılığıyla destekler; ama sonunda tüm bağlantıların koptuğu ve payandaların kurumla birlikte çöktüğü gün gelir. Payandalı bir dünya tasavvuru, ikinci dünyaya kapalıdır.

Yunus Emre'mizle bitirelim;

Dağlar ile, taşlar ile çağırayım Mevlam seni,

Seherlerde kuşlar ile, çağırayım Mevlam seni.¹¹

---

¹¹ Yunus Emre (2021) Divanı, (Haz. N. Ziya Bakırcıoğlu), İstanbul: Ötüken, s. 115/87.